

توکل در مثنوی مولوی

کریم عاملی

صفحه‌آرا و طراح جلد: علی قنبریان

ناشر: میراث فرهیختگان MirasFarhikhtegan Publications

۰۹۱۲۸۵۱۹۹۸۵ و ۰۲۱۵۵۵۴۰۷۶۵

ناظر چاپ: مؤسسه فرهنگی هنری نوین پژوهش فیاض

Novin Pazhuhesh Fayyaz Art and Cultural Institute

چاپ اول / اسفند ۱۴۰۰ شمسی / شمارگان: ۲۰۰ نسخه

محل نشر: تهران / قطع: رقعی / قیمت: ۴۰ هزار تومان

مالکیت مادی و معنوی این اثر برای مؤلف محفوظ است

شابک ۳-۴۸-۷۹۵۲-۹۷۸۴-۶۲۲

ISBN: 978-622-7952-48-3

مؤسسه فرهنگی هنری

تاسیس ۱۳۸۷

۰۹۱۲ ۸۵ ۱۹۹ ۸۵

- سرشناسه : عاملی، کریم، ۱۳۴۰ -
- عنوان قراردادی : مثنوی. شرح
- عنوان و نام پدیدآور : توکل در مثنوی مولوی / کریم عاملی.
- مشخصات نشر : تهران: میراث فرهیختگان، ۱۴۰۰.
- مشخصات ظاهری : ۸۵ ص؛ ۲۱/۵×۱۴/۵ س.م.
- شابک : 978-622-7952-48-3
- وضعیت : فیا
- فهرست نویسی
- موضوع : مولوی، جلال‌الدین محمدبن محمد، ۶۰۴ - ۶۷۴ ق. مثنوی -- توکل
- موضوع : Mowlavi, Jalaloddin Mohammad ibn-e Mohammad,
- 1207 - 1273 . Masnavi -- Trust in God
- موضوع : مولوی، جلال‌الدین محمدبن محمد، ۶۰۴ - ۶۷۲ ق. مثنوی -- نقد و تفسیر
- موضوع : Mowlavi, Jalaloddin Muhammad ibn Muhammad, 1207-1273
- Masnavi-- Criticism and interpretation
- موضوع : توکل در ادبیات
- Trust in God in literature
- شعر فارسی -- قرن ۷ ق. -- تاریخ و نقد
- Persian poetry -- 13th century -- History and criticism
- شناسه افزوده : مولوی، جلال‌الدین محمدبن محمد، ۶۰۴ - ۶۷۲ ق. مثنوی
- شناسه افزوده : Mowlavi, Jalaloddin Mohammad ibn Mohammad, 1207-1273.
- Masnavi
- رده‌بندی کنگره : PIR۵۳۰۷
- رده‌بندی دیویی : ۸۶۱/۳۱
- شماره کتابشناسی : ۸۷۷۶۱۷۵
- ملی
- اطلاعات رکورد : فیا
- کتابشناسی

فهرست

۷.....	مقدمه
۱۳.....	توکل
۱۸.....	مراتب توکل
۲۰.....	توکل در کتاب شریف معراج السعاده
۲۳.....	حقیقت توکل و فلسفه آن
۲۵.....	فلسفه توکل
۲۹.....	توکل بر خداوند
۳۲.....	روح توکل
۳۸.....	توکل در نظر محققان
۴۱.....	توکل و جهد در مثنوی
۴۹.....	ادله‌ای که برای ضرورت کار و کوشش گفته می‌شود
۵۴.....	ترس مرد ساده لوح از نگاه عزرائیل به او
۶۸.....	توکل زاهد
۷۵.....	کار در اسلام
۸۴.....	منابع

مقدمه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 «... وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ...»

و هر که بر خدا توکل کند خدا او را کفایت خواهد کرد...^۱

گر توکل می کنی در کار کن

کشت کن پس تکیه بر جبار کن^۲

از یک نظر و دیدگاه انسان ها را می توان به سه گروه ذیل تقسیم بندی

نمود:

گروه اول؛ کسانی هستند که همه امتیازات و پیشرفت های زندگی خود را مرهون فعالیت های خود دانسته و مستحب اصلی تمام پیروزی های زندگی خود را نیز نتیجه تلاش و جهد خود می دانند و غیر.

جان بده از بهر این جام ای پسر بی جهد و صبر کی باشد ظفر^۳

گروه دوم؛ نیز کسانی هستند که همه موفقیت ها و سر بلندی های خود

را مدیون توکلی می دانند که به خداوند متعال داشته و دارند و چندان

اعتقادی هم به جهد و کوشش ندارند و پایبند به فعالیت نیز نیستند،

۱. طلاق - ۳.

۲. مثنوی معنوی - مولوی (دکتر سبحانی) دفتر اول بیت ۹۵۲.

۳. مثنوی معنوی (سبحانی) دفتر سوم بیت ۲۱۱.

بیشتر توکل دارند و کمتر فعالیت، ناکامی‌های زندگی را نیز ناشی از همین اعتقاد می‌دانند و بر آن راضی هستند.

گفت من به از توکل بر ربی می‌ندانم در دو عالم مکسبی^۱

و گروه سوم؛ نیز کسانی هستند هم امتیاز گروه اول را دارند یعنی هم تلاش و کوشش و فعالیت می‌کنند و هم از خوبی و ویژگی گروه دوم برخوردارند، یعنی به خداوند منان توکل دارند، تلاش می‌کنند و امیدوارند، جهد می‌کنند و با خداوند، از سستی و کاهلی به دور هستند و لحظه‌ای نیز از توکل غفلت نمی‌ورزند، به راستی که عقیده و اعتقاد این گروه چه زیبا و والا و استوفا^۲ است. چنانچه گذشت:

گر توکل می‌کنی در گیار کن

کشت کن پس نکه بر جبار کن^۲

در این مجموعه سعی شده است در حد امکان و توان بحث و موضوع توکل از دیدگاه‌های مختلف و همچنین از دیدگاه مولوی در اثر بزرگ وارزشمندش - مثنوی معنوی - با عنوان «توکل در مثنوی» بررسی شود.

لازم به ذکر است که خوشبختانه در مثنوی مولوی نیز به این سه موضوع خصوصاً به اینکه ضمن تلاش و کوشش باید توکل و امید به

۱. مثنوی معنوی (سبحانی) دفتر پنجم بیت ۲۴۲۶.

۲. مثنوی معنوی - مولوی (دکتر سبحانی) دفتر اول بیت ۹۵۲.

خداوند داشت به زیبایی اشاره شده است.

باتوجه به آنچه گذشت - توضیح بیشتر اینکه - عده‌ای از افراد جامعه در امورات و گذران زندگی تمام موفقیت‌های خویش را حاصل دسترنج و تلاش و جهد و کوشش خود می‌دانند، گویی چرخ عالم به دست توانای آنان در گردش بوده و هست، پیروزی‌های زندگی خود را نتیجه تفکر و زرنگی‌های خود می‌دانند و بر این باورند که یک سرو گردن از بقیه افراد بالاتر و بلندتر هستند.

خدا به صراحت می‌فرماید: «که علم و دانش انسان در کلیت نعمت‌ها نقشی ندارد؛ چنانکه می‌فرماید: ﴿فَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِّنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيْتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ و چون انسان را آسیبی رسد ما را فرا می‌خواند سپس چون نعمتی از جانب خود به او عطا کنیم می‌گوید تنها آن را به دانش خود یافته‌ام، نه چنان است، بلکه آن آزمایشی است، ولی بیشترشان نمی‌دانند.^۱

بر همین اساس، وقتی قارون مدعی می‌شود که من این همه ثروت را با علم اقتصاد و تلاش‌های خود به دست آورده‌ام، خدا این تفکر و بینش و نگرش وی را مورد نقد قرار داده و به اصل اساسی سنت امتحان و ابتلاء توجه می‌دهد که هرچیزی از مصیبت‌های خوب و بد در راستای

آزمون الهی است که مشخص شود که آیا شخص شکرگزار نعمت است یا کفر و کفران می‌ورزد و از نعمت‌های الهی به درستی در جای حق و عدل آن استفاده می‌کند یا نمی‌کند؟ از همین رو در انتقاد از تحلیل و تبیین قارونی می‌فرماید: (قارون) گفت: «این ثروت را بوسیله دانشی که نزد من است به دست آورده‌ام»^۱

باید دانست که اینگونه افراد معمولاً دست سخاوت و بخشندگی خود را از پشت بسته‌اند و از هر نوع کمک کردن به ممنوع خود دریغ می‌ورزند، خبث و تنگ نظری سرپای وجود اینان را احاطه کرده است، حرص، آز، طمع و برادری از صفات بارز اینگونه افراد است، تمام زندگی خود را - ضمن داشتن مال و منال - در اضطراب و نگرانی به سر می‌برند، از رنج دیگران بی‌خبرند و از شادی دیگران نیز غافل، تنها به خود می‌اندیشند و به خوشی خود، گویی بافته جدا بافته‌ای از مردمند که از روی اکراه و اجبار با مردم می‌زنند، غافل از اینکه بدون همیاری و همکاری و زحمات دیگران نمی‌توانسته‌اند به چنین امکاناتی دست یابند و اینگونه زندگی را بگذرانند، محاسبات آنان محاسبات مادی و تمام خوشی‌های زندگی اینان نیز لذائد و خوشی‌های زود گذر دنیاست اینان را عقید بر این است که:

جان بده از بهر این جام ای پسر بی جهاد و صبر کی باشد ظفر^۱
 عده‌ای نیز (گروه دوم) بر عکس گروه اول به دور از هرگونه فعالیت
 چشمگیر و بدون برنامه‌ریزی حساب شده، کارها را به خداوند محول
 نموده و با تکیه و توکل بر او، سستی و کاهلی خود را توجیه می‌کنند و
 می‌گویند توکل ما بر خداست. البته بر هیچ موحد یگانه‌پرستی پوشیده
 نیست که باید درهمه کارها و امور زندگی به خداوند توکل نمود، مگر به
 راستی بدون توکل به خداوند هم می‌توان زیست و ادامه حیات داد، بدون
 توکل شیرازه زندگی از هم گسسته و پاشیده خواهد شد، توکل بدون
 تلاش و کوشش زیبا و پستیده نمی‌باشد، به معنای واقعی توکل آن
 است که همراه جهد و تلاش و فعالیت باشد پس گروه دوم نیز چندان
 توجهی به فعالیت نداشته و ندارند و بر این باورند که:

گفت من به از توکل بر ربی می‌ندانم در دو عالم مکسبی^۲
 گروه سوم؛ نیز از جمله کسانی هستند که با تمام وجود در هرشرایطی
 ایمان و توکل بر خداوند دارند و لحظه‌ای نیز از جهد و کوشش دست
 بردار نیستند، موفقیت‌های خود را ضمن تلاش فراوان مرهون لطف و
 عنایت خداوند می‌دانند، پیروزی و کامیابی خود را بدون نظر و رحمت

۱. مثنوی معنوی (سبحانی) دفتر سوم بیت ۲۱۱.

۲. مثنوی معنوی (سبحانی) دفتر پنجم بیت ۲۴۲۶.

خداوند نمی‌بیند، به شدت از تبلی و کاهلی روی گردانند، تلاش می‌کنند و امیدوارند، عاقلانه می‌اندیشند و از خداوند و توکل به او نیز غافل نیستند، در خدمت به هموعان خود از یکدیگر سبقت می‌گیرند، سر بار جامعه نیستند و چرخ اقتصادی... جامعه را به حرکت در می‌آورند، از فساد اقتصادی و احتکار به شدت بیزارند و ده‌ها و صدها امتیاز برجسته دیگر را از آن خود کرده‌اند... به راستی که این گروه از افراد جامعه چه زندگی عاشقانه، عارفانه و عاقلانه دارند... و معتقد هستند که:

گر توکل می‌کنی در کار کن

کسب کن پس تکیه بر جبار کن^۱
در ضمن از حجت الاسلام علی قنبریان برای زحماتی که در به ثمر رساندن این کتاب جهت چاپ کشیده‌اند تقدیر و تشکر می‌نمایم.

از خداوند متعال توفیق عمل به دستورات جاوید و حیاتبخش اسلام را در تمام زمینه‌ها - جهت کسب رضای الهی - برای خود و همه خواهانم.

وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ^۲

کریم عاملی، تابستان ۱۳۸۲

ویرایش و بازنگری: سال ۱۴۰۰

۱. مثنوی معنوی - مولوی (دکتر سبحانی) دفتر اول بیت ۹۵۲.

۲. هود: ۸۸/۱۱.